

УДК 37.091.33:81'243:82

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4\(62\)-230-242](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4(62)-230-242)

Башманівський Олексій Леонідович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської і германської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0003-4898-7070>

Усатий Андрій В'ячеславович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0001-9661-635X>

Василенко Кароліна Сергіївна здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0007-0099-8981>

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Розвиток творчих здібностей дедалі частіше визнається ключовим чинником у сучасному суспільстві, оскільки більшість особистісних, академічних і професійних цілей ґрунтуються на когнітивних, креативних та аналітичних умінях. Залучення до художніх текстів стимулює творчість, уяву та інноваційність, а також навчає учнів сприймати й інтерпретувати навколишній світ і ефективно виражати власні емоції. В умовах стрімких змін сучасності зростає потреба у творчих компетентностях, адже як окремі індивіди, так і спільноти мають генерувати інноваційні рішення та адаптуватися до нових соціальних і технологічних реалій. У зв'язку з цим освітні системи постають перед викликом забезпечення учнів ключовими навичками ХХІ століття, акцентуючи увагу на розвитку креативності, критичного мислення та здатності до розв'язання проблем із раннього віку.

Метою статті є дослідження художніх текстів як ефективного засобу формування творчих і когнітивних компетентностей старшокласників на уроках англійської мови з урахуванням соціокультурних аспектів, закладених у цих текстах.

У роботі зосереджено увагу на тому, як література сприяє розвитку здатності учнів до критичного мислення, ефективної комунікації та розуміння різноманітних культурних перспектив, готуючи їх до майбутніх академічних, професійних і соціальних викликів.

У дослідженні з'ясовано, що читання автентичних англомовних художніх творів одночасно сприяє формуванню мовної компетентності, розвитку критичного мислення, пізнавальної активності та культурної обізнаності. Крім того, воно підвищує рівень міжкультурної компетентності учнів і їхню здатність до аналізу соціокультурних явищ. Запропонований підхід передбачає інтеграцію мовного навчання із соціокультурним пізнанням і доводить, що робота з художніми текстами є ефективним засобом комплексного інтелектуального, творчого та особистісного розвитку старшокласників.

Ключові слова: художній текст, іноземна мова, творчі та когнітивні компетентності, критичне мислення, старшокласники, комунікативні уміння, соціокультурний аспект, міжкультурна компетентність.

Bashmanivskiy Oleksii Leonidovich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor in the Department of Slavic and Germanic Philology and Translation at Ivan Franko State University of Zhytomyr, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0003-4898-7070>

Usaty Andriy Vyacheslavovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literatures and Methods of Teaching Them Ivan Franko Zhytomyr State University, <https://orcid.org/0000-0001-9661-635X>

Vasylenko Karolina Serhiivna Student of second (master's) level of higher education Ivan Franko Zhytomyr State University, <https://orcid.org/0009-0007-0099-8981>

ARTISTIC TEXT AS A MEANS OF FORMING CREATIVE AND COGNITIVE COMPETENCIES OF SENIOR SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS (SOCIO-CULTURAL ASPECT)

Abstract. The development of creative abilities is increasingly recognized as a key factor in modern society, as most personal, academic, and professional goals rely on cognitive, creative, and analytical skills. Literature study represents a fundamental component of education, fostering not only intellectual growth but also personal development in high school students. Engaging with literary texts promotes creativity, imagination, and innovation, while teaching students to perceive and interpret the world around them and express their emotions effectively. In today's rapidly changing environment, the demand for creative competencies is growing, as individuals and communities must generate innovative solutions and adapt to new social and technological realities. Educational systems are thus challenged to provide students with essential 21st-century skills, emphasizing the development of creativity, critical thinking, and problem-solving abilities from an early age.

This article aims to explore artistic texts as an effective means of fostering creative and cognitive competencies in high school students during English language classes, while considering the sociocultural dimensions embedded in these texts. The study focuses on how literature can enhance students' ability to think critically, communicate effectively, and understand diverse cultural perspectives, preparing them for future academic, professional, and social challenges.

The study reveals that reading authentic English literary works simultaneously fosters language proficiency, critical thinking, cognitive activity, and cultural awareness. Moreover, it enhances students' intercultural competence and their ability to analyze sociocultural phenomena. The proposed approach emphasizes the integration of language instruction with sociocultural cognition, demonstrating that working with literary texts is an effective tool for comprehensive intellectual, creative, and personal development of high school students.

Keywords: literary text, foreign language, creative and cognitive competencies, critical thinking, high school students, communication skills, sociocultural aspect, intercultural competence.

Постановка проблеми. Розвиток творчих здібностей має вирішальне значення в сучасному суспільстві, оскільки більшість цілей залежать від розумових здібностей і творчо-пізнавальних компетентностей. Вивчення художньої літератури виступає важливою складовою освіти, забезпечуючи розвиток особистісних якостей старшокласників. Ця діяльність допомагає розвивати творчість та інноваційність, вчить учнів взаємодіяти зі світом та демонструвати свої почуття. Потреба у творчих здібностях зростає, оскільки особи та спільноти повинні адаптуватися до нових реалій завдяки творчим ініціативам і вирішенню проблем.

Освітнє середовище має сприяти набуттю дітьми ключових навичок ХХІ століття, необхідних для подальшої кар'єри, приділяючи особливу увагу їх формуванню з ранніх років. У статті здійснено спробу обґрунтувати важливість читання літературного тексту у формуванні творчо-пізнавальних компетентностей учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку творчих та інтелектуальних здібностей молодших школярів присвячено численні дослідження, у яких визначено основні умови формування таких здібностей. Значну увагу приділено також особливостям розвитку дітей під час різних видів діяльності, що дозволяє враховувати індивідуальні та вікові особливості учнів у процесі навчання. Актуальність і практичну цінність поданого педагогічного досвіду підтверджують наукові праці відомих учених і педагогів – В. Менджерницька, Д. Ельконін, Л. Виготський, Н. Кудикіна, О. Запорожець, С. Русова, Р. Жуковська, які досліджували питання розвитку дитини, навчання та виховання. Важливе значення мають також ідеї та практичні напрацювання педагогів-новаторів – Ш. Амонашвілі, М. Гузик, С. Ільїн, В. Краковський,

ISSN 2786-4952 Online

В. Шаталов, які впроваджували нові підходи до організації навчального процесу та довели їхню ефективність у практиці.

Метою статті є дослідження художнього тексту як засобу формування творчо-пізнавальних компетентностей старшокласників на уроках англійської мови з урахуванням соціокультурного аспекту. Розглядається вплив читання літературних творів на розвиток критичного мислення, аналітичних та інтерпретаційних умінь учнів. Особлива увага приділяється засвоєнню культурних знань, традицій та комунікативної поведінки носіїв мови. Висвітлюється значення художньої літератури для розвитку самостійної пізнавальної діяльності та формування міжкультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Творчо-пізнавальна діяльність особистості є складним об'єктом педагогічного дослідження. Визначення поняття «пізнання» в «Педагогічній енциклопедії» підкреслює його як відображення характеристик об'єктивної дійсності у свідомості людини, як індивідуальній, так і колективній. Особливу роль приділено навчальній діяльності, розглядаючи її як специфічну форму пізнання, і зазначаючи, що засвоєння знань можливе лише тоді, коли процес пізнання сприймається як відкриття нового, невідомого, як творча діяльність, що стикається з проблемами та шукає шляхи їх розв'язання, а також як діалогічна взаємодія між учителем та учнем [5]. Схоже трактування надає М. Фіцула, визначаючи пізнання як цілеспрямоване відображення об'єктивної реальності у свідомості людини [12, с. 80]. Виходячи з цих визначень, можна виділити спільні ознаки пізнання: воно відображає реальні явища та процеси і фіксує їх у свідомості людини, як індивідуальній, так і колективній. Таким чином, пізнання можна розуміти як процес відображення у свідомості людини сутності та характеристик явищ і процесів об'єктивної дійсності.

Реалізація пізнання відбувається через пізнавальний процес, який розглядається як психічний механізм, що дозволяє людині осягати світ [11]. Цей процес має активний характер і передбачає пізнавальну активність. Пізнавальна активність проявляється у прагненні до навчання, розумових зусиллях та вольовому включенні під час опанування знань. І. Беліцька визначає пізнавальну активність як творчий та перетворюючий підхід індивіда до об'єкта пізнання, що включає вибір об'єкта, постановку мети та завдань [1]. Т. Шушара підкреслює, що пізнавальна активність відображає особистісну участь учня в процесі пізнання, проявляючи інтелектуальну та емоційну чутливість [11].

Підсумовуючи наведені визначення, можна стверджувати, що творчо-пізнавальна діяльність є особливим видом активної, інтелектуально-орієнтованої діяльності людини, спрямованої на цілеспрямоване, усвідомлене та організоване відкриття нових явищ, процесів, знань та характеристик об'єктивної дійсності через психічні та мислительні процеси, притаманні особистості.

Одним із перших дослідників компетентності в сучасному суспільстві Дж. Равен визначає її як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання певної дії у конкретній сфері, що включає спеціалізовані знання, навички,

способи мислення та відповідальність за власні дії [15]. Відповідно, компетентність можна розуміти як уміння особистості реалізувати набуті знання, досвід й уміння у практичній діяльності.

Творчо-пізнавальна діяльність є ключовим чинником розвитку особистості для осіб старшого юнацького віку та характеризується опануванням знань, формуванням практичних умінь і навичок, розвитком інтелектуальних здібностей, пізнавальної допитливості та критичного мислення. Крім того, вона сприяє розвитку індивідуальних якостей, таких як самостійність, відповідальність, незалежність і здатність до аналізу та оцінки отриманої інформації.

У науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття «творчо-пізнавальна компетентність». Так, деякі автори, зокрема О. Григорович, розглядають її через призму пізнавальної діяльності, включаючи постановку та розв'язання завдань, нестандартне вирішення проблемних ситуацій, продуктивне і репродуктивне пізнання, дослідження та інтелектуальну активність [6]. Інші автори, зокрема Р. Ігнатова, визначають її як інтегративну характеристику особистості, що поєднує мотиваційні орієнтації, знання, уміння та дії, що забезпечують продуктивний процес пізнання об'єктивної реальності та накопичення досвіду для розв'язання практичних завдань [7]. Також її розглядають як багатокомпонентну систему особистісних характеристик, здатну забезпечувати ефективну пізнавальну діяльність через інтеграцію знань, навичок, творчого потенціалу та індивідуального стилю, демонструючи готовність до самовдосконалення, самореалізації і самоактуалізації в умовах змінної діяльності [9]. Узагальнення результатів теоретичного аналізу дає підстави стверджувати, що творчо-пізнавальна компетентність полягає у здатності особистості розв'язувати реальні професійні завдання, володіти сформованою системою знань і вмінь, здійснювати продуктивну пізнавальну діяльність та поступово накопичувати власний досвід. Отже, у педагогічних дослідженнях творчо-пізнавальна компетентність найчастіше пов'язується з наявністю дослідницьких умінь, здатністю до аналізу, формуванням практичних навичок та розвитком пізнавальної мотивації.

Предметом дослідження також стають основні складові викладання іноземної мови, а саме: мова, культура, комунікативна поведінка, соціокультурні реалії загалом, вивчення яких стає можливим під час читання художнього тексту. У процесі читання художнього тексту простежуються труднощі, які чітко окреслюють мету та завдання вивчення іноземної мови в першій чверті ХХ століття. Навіть прихильники граматико-перекладного методу підкреслюють важливість художнього тексту і творчо-пізнавальних компетентностей. Цікаво, що представники різних методичних шкіл, визначаючи термін «творчо-пізнавальні компетентності», виділяли її різні дискреційні аспекти. З роками термін «творчо-пізнавальні компетентності» зазнав динамічних змін. У межах граматико-перекладного методу творчо-пізнавальні компетентності обмежується вивченням літератури та творів мистецтва або художньої літератури. У

рамках комунікативного підходу творчо-пізнавальні компетентності представляють спосіб аналізу життя носіїв мови і реалії наведені в художньому тексті. Зрозуміло, що це поняття є ширшим, більш містким і включає також комунікативну поведінку носіїв мови. Таким чином, з освітньою метою ставиться завдання відібрати та застосовувати в процесі навчання такі тексти, що повною мірою відображають культуру тих етносів, мова яких вивчається. З одного боку, літературні тексти в основному виконують цю функцію – вони відображають комунікативну поведінку носіїв мови, їхні ідеї, підходи та біопозиційні рішення. З іншого боку, художні тексти за часом і змістом здатні бути настільки різноманітними, що іноді можуть не відображати біопозиції певного суспільства, а, навпаки, вводити безліч хибних подій і висловлювань, які не є характерними для членів мовної та культурної спільноти. На цьому етапі вчені намагаються визначити не тільки термін «творчо-пізнавальна компетентність», але й саме концепт «носій мови». Термін «рідна мова» має широке значення і іноді розглядається не лише як мовна система, а як безпосереднє прояв менталітету. Оцінюючи свої мовні уподобання, носій мови здебільшого є суб'єктивним. Не випадково виникло поняття «міжкультурний носій мови», що відображає ситуацію, коли особа перебуває на перетині різних мов і культур і, незалежно від її усвідомлення [8].

Сьогодні існує багато класифікацій типів читання. Їх можна класифікувати за психологічними характеристиками сприйняття тексту: аналітичне та синтетичне, за умовами його реалізації – підготовлене та імпровізоване, за глибиною занурення в текст – інтенсивне та екстенсивне, за формою читання – вголос і про себе, за цільовими завданнями – дослідницьким, спостережним, інформаційним і пошуковим, за рівнями розуміння – розумінням основного змісту, повної інформації з тексту, розумінням певної необхідної змістовної інформації. Процес формування та розвитку загальної культурної компетентності є безперервним, і цьому сприяють оригінальні тексти, що містять інформацію про різні прояви життя носіїв мови. Варто зазначити, що при організації читання оригінальних текстів іноземною мовою завдання їх аналізу з точки зору розвитку загальної культурної компетентності не визначається. У процесі навчання іноземних мов загальнокультурна складова передбачає знання реалій, звичаїв, традицій, обрядів країни, що належать до мови, яка вивчається, а також комунікативної поведінки носіїв мови, вербальних і невербальних засобів.

Варто зазначити, що в процесі вивчення іноземної мови дуже важко відокремити вивчення мови та культури. Завдання полягає в тому, щоб створити ефективні моделі їх взаємопов'язаного вивчення. Більше того, іноді пропонується «зосередитися» лише на культурі та викладати мову як засіб асиміляції культури. Методисти чітко визначають поняття «культурна обізнаність» та «міжкультурна компетентність». Комунікативні мовні компетенції – це ті, що дають людині можливість діяти, використовуючи специфічні мовні засоби. Культурна обізнаність дозволяє користувачам мови

мати більш чітке уявлення про конкретну мову, тоді як міжкультурні компетенції допомагають тим, хто вивчає мову, використовувати та насолоджуватися конкретною мовою і її культурою. Міжкультурні компетенції можна розвинути лише завдяки безпосередньому використанню мови, що вивчається.

Міжкультурна компетенція – це здатність ефективно функціонувати в різних культурах, а також мислити та діяти відповідно, спілкуватися та працювати з людьми з різних культурних середовищ – у своїй країні або за кордоном.

Зрозуміло, що під час вивчення іноземної мови та її особливостей бажано ознайомитися не тільки з мовою, а й з її культурою. Міжкультурна компетентність є цінним надбанням у час, коли зв'язки по всьому світу стали більш тісними. Міжкультурна компетентність надає викладачеві мови можливість стати гнучким та застосовувати емпатичний підхід до людей, що належать до інших культур та мають різне походження. Культурна обізнаність означає усвідомлення різних культур і може використовувати художній текст як засіб формування соціокультурної компетентності учнів. Завдяки культурній обізнаності люди ефективно спілкуються, поважають інші культури, сприяють лідерству, отримують кращі робочі місця, розвивають самосвідомість, досягають успіху у житті. Вчені інтерпретують ці терміни в широкому та вузькому сенсі. У рамках нашого дослідження на перший план виходить питання про те, де формується культурна свідомість – у природному мовному середовищі чи в освітніх умовах.

Очевидно, що через читання та аналіз художніх текстів основним завданням є розвиток культурної свідомості, зміст якої може бути близьким до культурної свідомості носіїв мови. Водночас потенціал носіїв мови у формуванні такої культурної свідомості залишається вкрай обмеженим. Водночас необхідно підкреслити думку, що літературний текст був і залишається ефективним засобом формування та розвитку культурних, соціокультурних і міжкультурних компетентностей. Використання літературного тексту в процесі вивчення другої мови дає можливість подивитися на світ з різних точок зору.

Літературний текст насамперед виконує когнітивну функцію; водночас він відтворює емоційний світ персонажів, які існують і діють у певному просторі та часовому контексті. Суб'єктивний світ літературних персонажів може не тільки зачарувати і спокусити читача, але й перенести його в іншу реальність. Ці мотиваційні аспекти читання літературних текстів підвищують особисту залученість та задоволення учнів, що призводить до підвищення їх мотивації. Другий аспект, який слід зазначити – літературні тексти сприяють засвоєнню мовних форм іншої мови, а також сприяють семантично-асоціативному засвоєнню. Учені підкреслюють роль літератури у розвитку культурної свідомості. Література, незалежно від стилю і жанру, відображає конкретні соціокультурні відносини, реалії, явища, ідеї та мрії людей, які жили і живуть у конкретний період. Незалежно від того, наскільки правильно літературний твір

ISSN 2786-4952 Online

відображає реальність, він все одно дає загальне уявлення про думки, переконання, упередження та інші цінності носіїв мови. Завдання учителя полягає в тому, щоб асимілювати культуру носіїв мови не на рівні особистості, а з точки зору різних особистостей, зважаючи, що літературний текст відображає певну культуру, яка завжди розглядається в конкретному соціальному або історичному контексті.

Одним із важливих завдань є організація процесу читання літературного тексту загалом. Зрозуміло, що учень, який не має досвіду читання літературних текстів рідною мовою, має труднощі з читанням художнього тексту іноземною мовою. Інша проблема пов'язана з розумінням літературного тексту або його «декодуванням» – читання є видом або проявом певного роду рефлексії, читач повинен мати відповідні базові або загально-культурні знання. Водночас, читаючи художній текст іноземною мовою, читач заповнює крок за кроком не тільки інформаційний пробіл, що існує між ним і дійовими особами тексту, але й відмінностями, які існують між ними у ментальності, способі життя, реаліях. Загалом, процес сприйняття будь-якого літературного тексту є суб'єктивним. Читач намагається подолати суб'єктивне сприйняття реальності, описаної в літературному тексті, у цей же час суб'єктивні ідеї, світогляд і стереотипи автора стають предметом аналізу читача, який долає «культурну реальність» і «культурну уяву», що репрезентують мову перекладу.

На першому етапі учень, який вивчає іноземну мову, намагається інтерпретувати текст з точки зору свого соціокультурного досвіду. На другому етапі він намагається зрозуміти або розглянути різні інтерпретації тексту, зроблені в основному експертом, літературним критиком, психолінгвістом, або самим лінгвістом. Фактично, читач поступово починає опановувати професійну сферу інтерпретації тексту, підходи, навіть теорії та концепції. Високий рівень рефлексії або суперрефлексії – це інтерпретація тексту з точки зору певної теорії. Методисти досягли серйозного прогресу в цьому напрямку, особливо коли йдеться про інтерпретацію літературного тексту з точки зору формування соціокультурної компетентності. У цьому випадку читання тексту виконує багато функцій: воно мотивує, воно залучає читача до свого роду когнітивного процесу, воно дарує естетичне задоволення, розвиває естетичний смак. Важливо, щоб текст розвивав критичне та творче мислення читача. Ключова роль читання тексту полягає у засвоєнні культури інших народів, тоді як важливою умовою формування соціокультурної компетентності учнів є вибір літературного тексту для освітніх цілей.

Принцип оригінальності є надзвичайно важливим у комунікативній та когнітивній структурі викладання іноземної мови. У зв'язку з цим пропонується використовувати для читання автентичні тексти, створені носіями мови. Аналізуючи змістові категорії автентичного освітнього тексту, виділяють сім основних понять: культурологічна автентичність у використанні текстів, що формують уявлення про інші культури, особливості повсякденного життя, звичаї

носіїв мови; інформаційна автентичність у застосуванні текстів, що містять важливу інформацію для учнів, яка відповідає їхнім віковим особливостям та інтересам; контекстуальна автентичність передбачає природні ситуації, що цікавлять носіїв мови, обговорювані теми, які охоплюють навчальний текст у своєрідний спосіб; національний менталітет, що пояснює недоречність застосування тієї чи іншої фрази; реактивна автентичність, яка використовується при розробці навчального тексту для створення реальних емоційних, розумових і мовленнєвих реакцій в учнів; оригінальність формулювань, що привертає увагу учнів і полегшує розуміння комунікативної проблеми тексту, підтверджує його зв'язок з реальністю; оригінальність завдань, пов'язаних з навчальними текстами, які повинні стимулювати взаємодію з текстом, повинна базуватися на операціях під час роботи з першоджерелами.

Забезпечення культурної оригінальності безпосередньо сприяє розвитку соціокультурної компетентності учнів, оскільки читання літературного тексту допомагає їм ознайомитися та вивчити спосіб життя, звичаї носіїв мови. Учні в основному шукають приклади інформаційної автентичності в тексті. Однак не всі учні намагаються знайти або побачити інформацію, що описує предмети, явища, які відображають спосіб життя носіїв мови. Загалом, ситуаційна автентичність часто зустрічається в тексті, і в багатьох випадках неправильне сприйняття ситуації або контексту призводить до неправильного розуміння тексту. Погляди носіїв мови та учнів, які її вивчають, їхні інтереси, уподобання та загальні уявлення про життя відрізняються. Використання автентичного середовища дає змогу отримати більш точне уявлення про соціокультурні реалії носіїв мови. Для учня автентичність національного менталітету, яка пояснює доречність або недоречність використання певної фрази, дозволяє порівняльно оцінювати зазначені компоненти. Менталітет будь-якої нації є в певному сенсі культурною ідентичністю. Саме тому для освітніх цілей пропонується вивчати ті предмети та явища, що чітко відображають ментальні особливості конкретної соціокультурної спільноти. Досить цікавим є розбіжність, згідно з якою культури можуть бути елітними та масовими. Елітна культура включає все, що робить людину більш культурною, тобто історію, мистецтво, літературу. Популярна культура включає стиль життя, звичаї, типові зразки їжі, одяг та засоби пересування. Очевидно, що соціокультурні явища набувають нових характеристик, коли враховуються ці визначення. Масова культура включає культурні продукти, які є як масовими, так і призначеними для масової аудиторії. Прикладами можуть бути розваги в медіа – фільми, телевізійні програми, популярні книги, газети, журнали, популярна музика, товари для дозвілля, предмети побуту, одяг тощо. Масова культура зазвичай належить до тієї культури, що виникає в результаті централізованих процесів виробництва засобів масової інформації. Слід зазначити, проте, що статус цього терміна є предметом постійних дискусій. Літературні тексти можуть надавати інформацію про комунікативну поведінку носіїв мови. Соціальна комунікація, її форми та

прояви є певним видом соціокультурної реальності, що визначається як здатність і готовність індивіда до здійснення відповідної міжкультурної комунікації. Важливим компонентом соціокультурної компетентності є соціокультурний контекст, оскільки лише маючи відповідний комунікативний досвід, можна ефективно взаємодіяти в різних соціокультурних ситуаціях. У цьому зв'язку доречним є визначення, згідно з яким «соціокультурна компетентність передбачає знання мови та соціальної поведінки носіїв мови, їхніх звичаїв, етикету, соціальних стереотипів, мистецтва та культури».

Літературний текст є багатим джерелом лінгвістичної інформації. Очевидно, що учні мають труднощі з засвоєнням лексики з національно-культурним маркуванням. Однією з причин є те, що ця лексика здебільшого є нелітературною, тобто її або не перекладають, або просто транскрибують. Читання літературного та художнього тексту дає можливість скласти правильне уявлення про психічні стани людей, що жили в описаний період, зрозуміти, які форми поведінки були характерними для цієї національної та культурної спільноти. Учень повинен мати адекватне розуміння комунікативної поведінки персонажів. Загалом, літературний текст є джерелом багатих культурних знань. Його читання дає учню можливість засвоїти соціокультурні знання, що містяться в ньому, висвітлити історичний, культурний, етнокультурний контекст.

Робота з літературним текстом дозволяє учню сформувати загальне уявлення про загальні культурні позначення або маркери. Очевидно, що відсутність мовного середовища, властивого носіям мови, не дозволяє учням набути досвіду первинної соціалізації. Цей досвід стосується володіння українською мовою серед учнів, які розмовляють українською. Виникає питання щодо того, як отримати цей так званий первинний досвід, характерний для англомовних людей, в умовах навчання.

Насправді кожна мовна спільнота характеризується трансформацією певного образу та маркера в рамках конкретної культурної традиції, що супроводжується культурною ідентичністю.

Вивчення соціокультурних особливостей дозволяє асимілювати ментальні структури, властиві лінгвістам, які набуваються під час первинної соціалізації. Навіть у Великій Британії англійці та шотландці мають різні соціокультурні маркери, вивчаючи ці маркери, можна зрозуміти менталітет носіїв мови. Літературний текст допомагає учням асимілювати соціокультурні норми поведінки англомовних людей, соціальні конвенції, традиції та ритуали. Вони більш підсвідомо засвоюють невербальні засоби спілкування англомовних людей під час читання – мову тіла, способи привітання, обійми, способи поцілунків, вираз очей і дистанцію контакту. Очевидно, що фільми краще відображають невербальні засоби спілкування, однак іноді опис у художній літературі є більш вражаючим і запам'ятовується на довше. Слід зазначити, що вивчення художньої літератури розвиває соціокультурну компетентність учнів як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях.

Читання літературного тексту розвиває не тільки комунікативні здібності та навички учнів, але й сприяє формуванню та розвитку їхньої загальної культурної компетентності. Художня література відображає культуру, історію носіїв мови, різні сфери життя, ціннісні позиції, стереотипи, традиції та звичаї. Очевидно, що кожен літературний світ по-своєму відображає мовне мислення, менталітет та загальні культурні реалії певного народу. При виборі літературного тексту для навчальних цілей необхідно враховувати різні фактори, як навчальні, так і позашкільні. Це завдання ускладнюється, коли вибір здійснюється з метою вивчення іноземної мови. Учитель або автор підручника повинен враховувати мовний рівень учнів, досвід читання, вивчення художньої літератури рідною мовою, вік учнів, їхні ціннісні позиції, когнітивні мотиви, напрямок інтересів, а також час створення цього оригіналу, проблеми, що в ньому відображені, світогляд персонажів, його доступність, філософські та психологічні передумови ідей автора тощо.

З точки зору вибору художніх оригінальних текстів, важливо враховувати зміст, спрямованість конкретного твору, теми, що в ньому порушуються, особливості лексики, тощо. Іноді в художньому творі відображаються фрагменти протистояння, діалогу різних культур. Правильно підібраний художній твір може точно відтворювати спосіб життя, спосіб мислення носіїв мови, занурити учнів у незнайому лексику, підштовхнути їх до певного аналітичного мислення. Художній текст також дає учням можливість аналізувати емоції та мотиви персонажів, їхній світогляд. Фактично у процесі читання читач засвоює загальні культурні реалії, поняття, факти та об'єкти, притаманні носіям мови, проте водночас рідко усвідомлює їхню позицію та підхід [2]. Таким чином, читання оригінального художнього тексту у старшій школі дозволяє учням вивчати культуру, історію носіїв мови, різні сфери життя, ціннісні позиції, стереотипи, традиції та звичаї, уявлення про повсякденне життя, релігію, вірування та переконання, дозвілля тощо. Вони здатні оцінювати та переоцінювати такі поняття, як прояви національної дискримінації, стереотипи, форми збереження ідентичності, соціальні норми, упередження, ставлення до несправедливості, прояви нетерпимості, поляризація суспільства, тощо.

Висновки. Творчо-пізнавальна компетентність – це складна система, що складається з логіко-змістової, аксіологічної, мовленнєвої, інформаційної, дослідницької, аналітичної компетентностей, що в комплексі визначають рівень когнітивного розвитку здобувачів освіти. Формування творчо-пізнавальної компетентності є невід'ємною складовою розвитку критичного мислення. Читання художніх текстів англійською мовою стимулює розвиток критичного мислення, здатність до аналізу та синтезу інформації, а також формує уміння самостійної пізнавальної діяльності. Ці компетенції сприяють розвитку аналітичних та інтерпретаційних умінь учнів, які є основою формування творчо-пізнавальної компетентності, водночас підвищують їхню мотивацію до навчання та сприяють інтеграції знань із різних галузей філологічної науки, що є важливим аспектом сучасної освіти.

Література:

1. Беліцька І. А. Пошукова діяльність щодо впровадження компетентнісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес // Завучу. Усе для роботи : наук.-метод. журн. 2012. № 1–2. С. 18–26.
2. Беляков О. О., Світліковська О. А., Шкамарда О. А. Художній текст як ресурс для формування мовленнєвої та культурної компетентності здобувачів вищої освіти // Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». 2025. № 2. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.6>
3. Ванівська О. М., Малиновська О. Л., Преснер Р. Б. Класифікація ключових програмних компетентностей як основа оволодіння іншомовною комунікацією // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон, 2017. Вип. LXXX, т. 3. 264 с.
4. Галайчук О. В., Трумко О. М. Художній текст як засіб формування середнього рівня володіння українською мовою як іноземною // Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 18. С. 36–40.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
6. Григорович О. Методи формування науково-пізнавальної компетентності майбутніх учителів іноземних мов і перекладачів // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки. 2009. Вип. 81(2). С. 407–410.
7. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2004. Вип. 18. С. 73–80.
8. Литньова Т. В. Цілі навчання іноземних мов у світлі сучасного компетентнісного підходу : електрон. ресурс. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8776/97/>
9. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів (спецкурс із дидактики) : навч. посіб. Харків : Основа, 1990. 87 с.
10. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-ге вид. Харків : Вид-во ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2000. 164 с.
11. Повідайчик О. С. Проблемне навчання в процесі підготовки студентів до науково-дослідницької роботи // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2016. № 1–2. С. 45–52.
12. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Академвидав, 2007. 559 с.
13. Чепелева Н. В. Текст і читач : посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 124 с.
14. Шушара Т. І. Навчально-пізнавальна діяльність учнів : зміст і основні критерії // Рідна школа. 2002. № 11. С. 17–18.
15. Raven J. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. London, 1984. 251 p.

References

1. Belitska, I. A. (2012). Research on the implementation of a competency-based approach in the educational process. *Zavuch. Use dlia roboty: naukovo-metodychnyi zhurnal - Zavuch. Everything for work: scientific and methodological journal*, (1-2), 18-26 [in Ukrainian].
2. Belyakov, O. O., Svitlikovska, O. A., & Shkamarda, O. A. (2025). Artistic text as a resource for the formation of linguistic and cultural competence of higher education seekers. *Academic Studies. Series "Humanities"*, (2), 43-49. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.6> [in Ukrainian].
3. Chepeleva, N. V. (2015). *Tekst i chytach: posibnyk [Text and Reader: Manual]*. Zhytomyr: Zhytomyr State University named after I. Franko Publishing House [in Ukrainian].

4. Fitsula, M. M. (2007). Pedahohika: pidruchnyk [Pedagogy: textbook] (2nd ed., rev. and exp.). Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
5. Galaychuk, O. V., & Trumko, O. M. (2021). Literary text as a means of forming an intermediate level of proficiency in Ukrainian as a foreign language. *Zakarpatski filolohichni studii - Transcarpathian Philological Studies*, (18), 36-40 [in Ukrainian].
6. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
7. Grygorovych, O. (2009). Methods of developing scientific and cognitive competence in future foreign language teachers and translators. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky - Scientific Notes of the Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Philological Sciences*, 81(2), 407-410 [in Ukrainian].
8. Ignatova, R. (2004). Development of cognitive activity of students as a pedagogical problem. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Pedahohichna - Bulletin of Lviv University. Pedagogical series*, (18), 73-80 [in Ukrainian].
9. Litnyova, T. V. (n.d.). The goals of foreign language teaching in light of the modern competency-based approach. Retrieved from <http://studentam.net.ua/content/view/8776/97/> [in Ukrainian].
10. Lozova, V. I. (1990). *Piznavalna aktyvnist shkolariv (spetskurs z dydaktyky): navchalnyi posibnyk [Cognitive activity of schoolchildren (special course in didactics): textbook]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
11. Lozova, V. I. (2000). A holistic approach to the formation of cognitive activity in schoolchildren (2nd ed.). Kharkiv: Publishing House of H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University [in Ukrainian].
12. Povidaychuk, O. S. (2016). Problem-based learning in the process of preparing students for scientific research work. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka - Social work in Ukraine: theory and practice*, (1-2), 45-52 [in Ukrainian].
13. Raven, J. (1984). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. London.
14. Shushara, T. I. (2002). Educational and cognitive activities of students: content and basic criteria. *Ridna Shkola*, (11), 17-18 [in Ukrainian].
15. Vanivska, O. M., Malynovska, O. L., & Presner, R. B. (2017). Classification of key program competencies as a basis for mastering foreign language communication. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky - Collection of scientific works. Pedagogical Sciences*, 80(3), 264 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 04.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026